

De restauratie van het Stadhuis

door

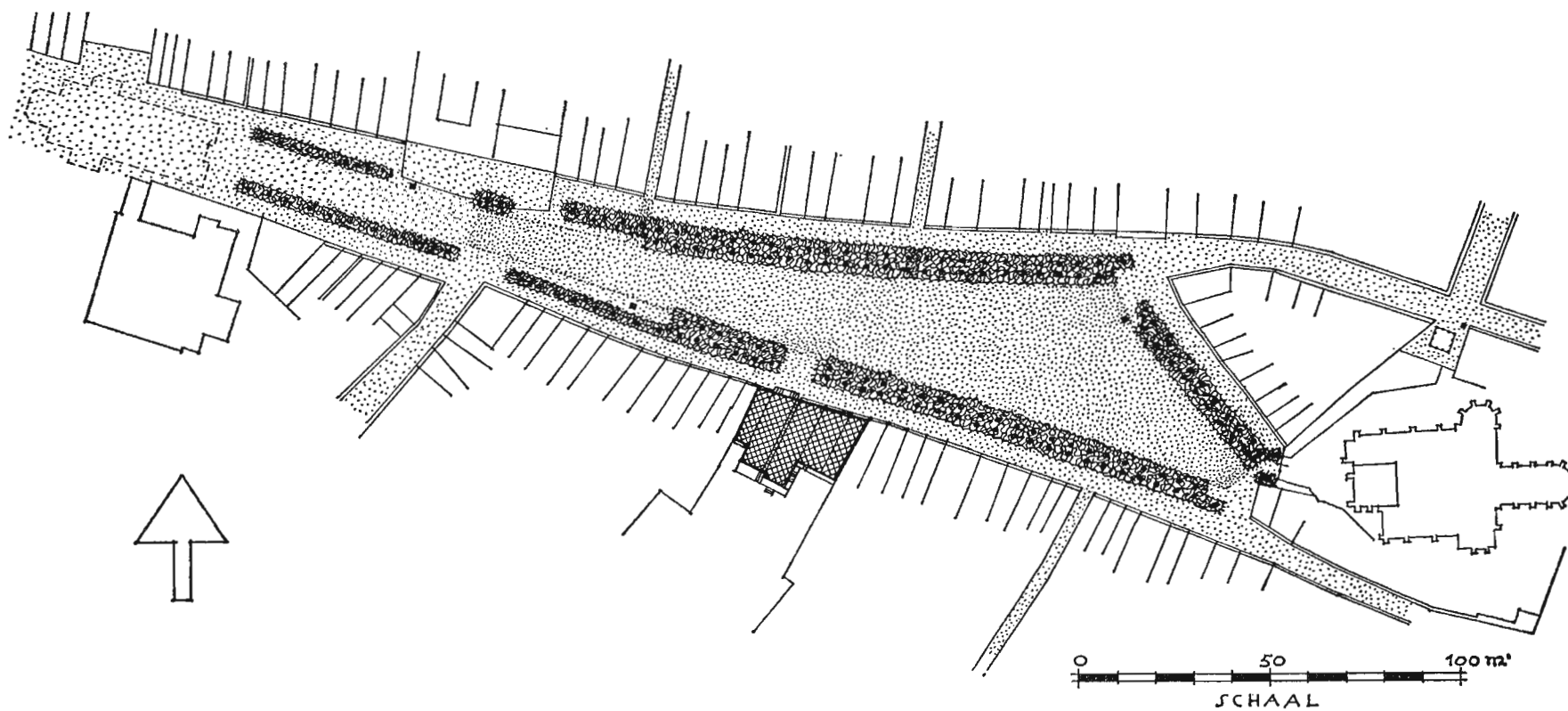
W. A. J. HANSEN

De situering van het gebouw.

De Markt binnen de voormalige vestingstad, waarvan de wallen aan de zuidzijde werden gesloopt in 1885 bij de aanleg van de spoorweg 's-Hertogenbosch-Lage Zwaluwe en het restant grotendeels in de jaren na de eerste wereldoorlog, is van een zeer karakteristieke stedenbouwkundige opzet en allure (zie afb. 30). De langgerekte driehoekige hoofdvorm wordt aan de oostzijde geaccentueerd door de Ned. Hervormde kerk. Aan de westzijde werd deze driehoek eertijds afgesloten door de R.K. Kerk, welke daar door de Duitse architect Weber tussen 1859 en 1862 werd gebouwd. Dit bedehuis werd enige jaren geleden afgebroken en vervangen door een door architect Ir. F. P. J. Peutz ontworpen nieuwe kerk, welke werd gesitueerd in de zuidwand van de Markt (daar Venestraat geheten) ter hoogte van de plaats van het oorspronkelijke gebouw. Het behoeft geen betoog dat, — vooral nadat Geertruidenberg ten westen van de oude stad een uitbreidingsplan begon te realiseren — de oude R.K. Kerk, die als het ware de kurk in de flessenhals was, uit verkeersoogpunt een „sta-in-de-weg” werd.

Na de recente amovering van dit gebouw mist het plein hier nu een ruimtelijke beëindiging. Wellicht is in de toekomst door nieuwbouw ter plaatse d.m.v. een insnoering van de markt wanden nog een ruimtebepalend accent te bereiken. Mogelijk is daarnaast nog, bij herstratingen in het plaveisel de hoofdvorm aan te geven van de kerk van Weber, met behulp van een ander bestratingsmateriaal, zodat de vroegere toestand zichtbaar vastgelegd wordt.

De pleinvorm wordt in hoofdzaak in de lengterichting bepaald door de bebouwing langs de noord- en zuidzijde, welke voornamelijk bestaat uit betrekkelijk smalle woonhuizen en/of winkels. De gevelbreedte vari-

30. Situatie van de Markt te Geertruidenberg.

eert op enkele uitzonderingen na van ongeveer 4 à 4,50 tot 6,50 à 7 m¹. Dit geeft aan de marktwanden een ritme en schaal, welke eigen zijn aan een stedelijke bebouwing. Ook bezit ieder pand nog, al of niet duidelijk uitgesproken, een eigen stoep als overgangselement van privé naar openbare ruimte.

Het bijzondere van dit marktplein is echter, dat de marktwanden worden begeleid door een straat langs de huizen, waarnaast een groensingel met een dubbele rij lindebomen is aangelegd, evenals de straat voorzien van een verharding van klinkers. Het eigenlijke marktveld is binnen deze groensingels gelegen en heeft een plaveisel van keien. In dwarsprofiel vertoont dit marktveld een vrij sterke tonrondte. Men kan dus spreken van een „bolprofiel”, hetgeen karakteristiek is voor een plein, waar men niet „verblijft”. Het plaatselijk verkeer beweegt zich via de straat langs de huizen en men wandelt onder de bomen van de groensingel. Het „veld” leent zich bijzonder voor parades, optochten, manifestaties, markten en kermissen. En aan dit plein bevindt zich — het kan nauwelijks anders in dit stedenbouwkundig gegeven — het raadhuis met zijn trapbordes, een aanbouw waardoor het niet alleen in verticale, doch ook in horizontale zin een accent heeft. Hierdoor onderscheidt het zich van de overige bebouwing langs het plein. Ook is de groensingel ter plaatse even onderbroken, zodat dit huis als het ware aan het marktveld staat. Als men de Markt in haar geheel overziet ligt het raadhuis nagenoeg in het midden van de zuidelijke marktwand. Drie Lodewijk XV-pompen, allen aan de binnenzijde van de groensingel geplaatst, completeren het beeld van dit marktplein en hoewel deze thans zeker niet meer functioneel werken, zou verval en tenslotte sloping een verlies betekenen.

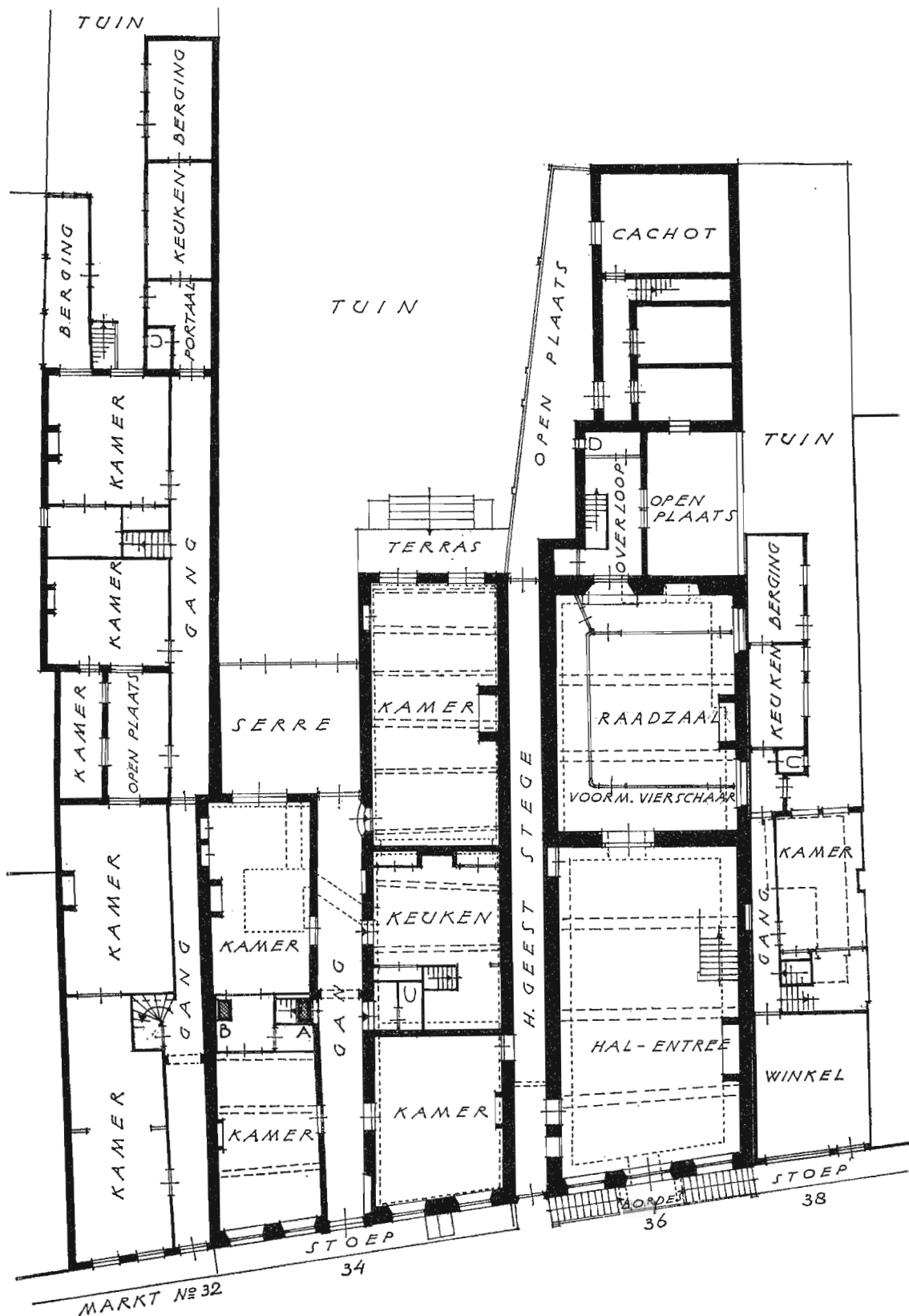
De restauratie 1962—1969.

De eerste bespreking over verbetering van het Bergse raadhuis had reeds eind 1949 plaats tussen Burgemeester J. Bianchi en de architecten, maar deze betrof slechts het maken van een plan voor enige incidentele verbouwingen. In 1950 werd deze opdracht uitgebreid, waarbij het pand Markt no 34, de voormalige ambtswoning van de Burgemeester,

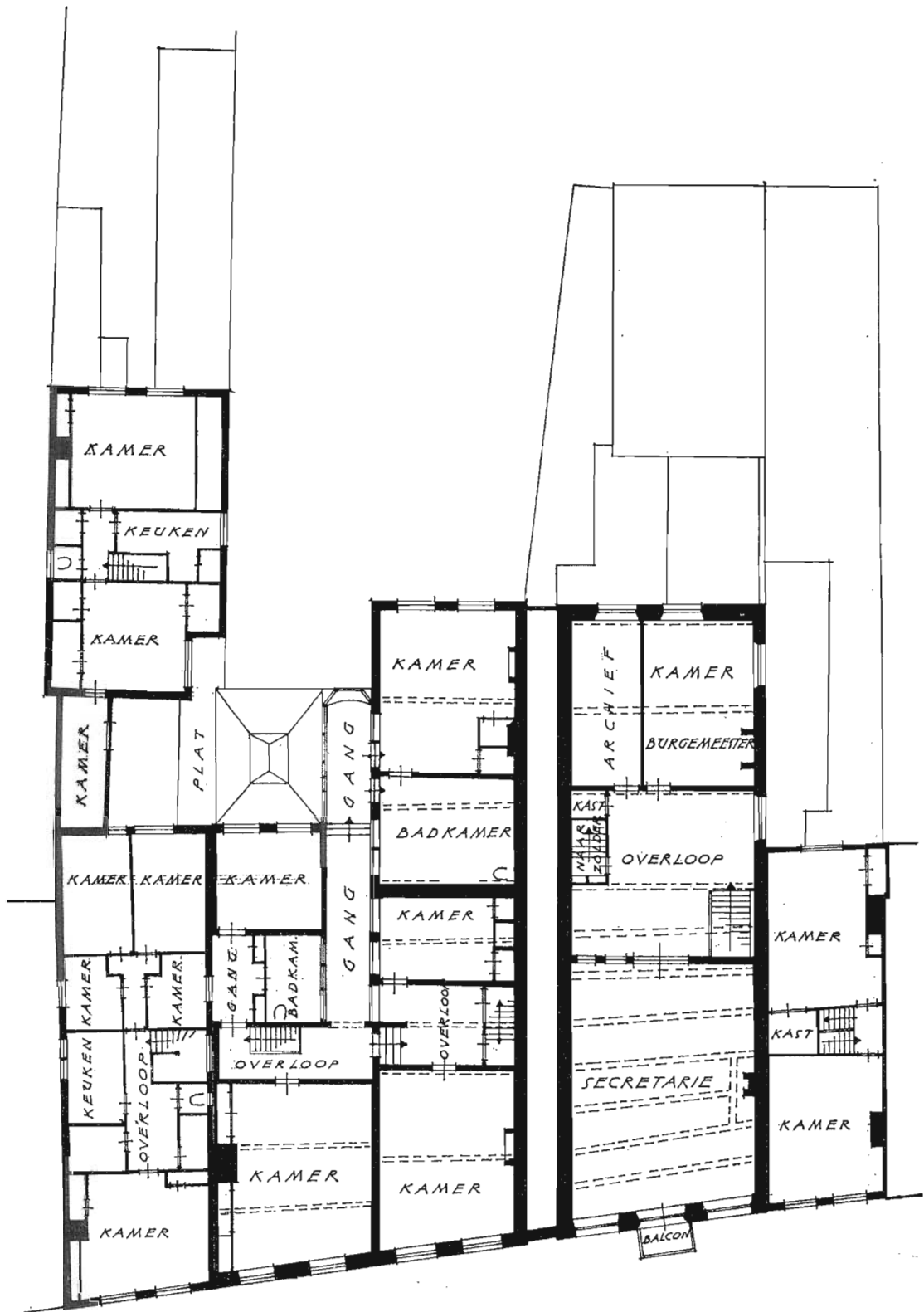
mede betrokken werd bij het maken van een plan voor verbouwing en uitbreiding van het raadhuis. In maart 1957 kwam het schets-ontwerp gereed, dat behalve restauratie van het raadhuis en het voorste gedeelte van de voormalige ambtswoning, inhield een nieuwbouw voor de secretarie achter het te restaureren gedeelte. Een herzien schetsplan omvatende een totale restauratie van het raadhuis en de ambtswoning werd in februari 1961 tenslotte door de Minister van O.K. en W. goedgekeurd. In januari 1961 had een bespreking plaats tussen de heren Mr. J. Ch. J. Faure, burgemeester en Ir. R. Meischke en C. J. van der Veken, respectievelijk directeur en architect van het Rijksbureau voor de Monumentenzorg en de architecten Ir. N. van der Laan en W. A. J. Hansen. Hierbij werd overeengekomen:

1. een meer gedetailleerd onderzoek in te stellen naar de werkelijke toestand van het monument en zijn aanhorigheden,
2. aan de hand van het resultaat van dit onderzoek een structuurplan op te maken,
3. daarna de restauratie van het complex in verschillende fasen uit te voeren.

Voornoemd onderzoek vond plaats in de periode juli t/m oktober 1962. Het structuurplan kwam gereed november 1962, waarna begin augustus 1963 door de aannemer de Fa. J. de Bont-Van Hulten uit Nieuwkuyk met de restauratie van het raadhuis (phase I) werd begonnen. Terwijl de restauratie van het raadhuis nog gaande was werd begin mei 1965 met de restauratie van de voormalige ambtswoning Markt no 34 (phase II) aangevangen. In het structuurplan was er reeds rekening mede gehouden, dat ook t.z.t. de panden Markt no 32 en 38 in de totale restauratie zouden worden opgenomen. Met de uitvoering van pand Markt no 32 (phase III) kon begin oktober 1967 worden begonnen en in april 1968 tevens met phase IV, pand Markt no 38. De restauratie van phase I en II kwam gereed eind januari 1968. Phase III werd begin juli 1968 voltooid en phase IV begin oktober 1969. Het raadhuis in zijn gerestaureerde vorm (phase I, II en III) werd eind augustus 1968 in gebruik genomen, en het gedeelte phase IV in oktober 1969. De werkzaamheden werden door de reeds eerder genoemde aannemer, onder persoonlijke leiding van een der firmanten J. de Bont en de uit-

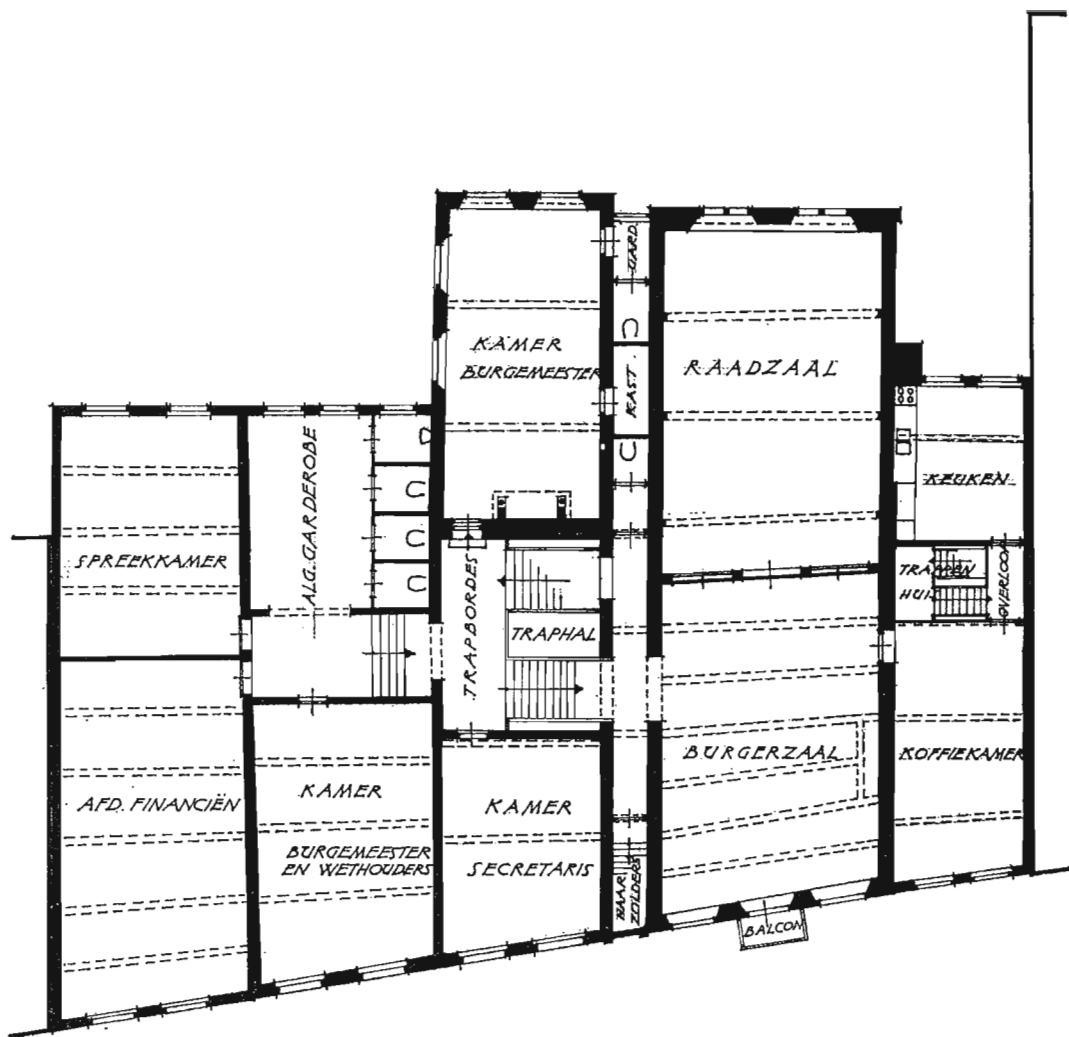

31. Begane grond vóór de restauratie.

0 5 10 m
SCHAAL

32. Verdieping vóór de restauratie.

0 5 10m
SCHAAL

34. Verdieping nà de restauratie.

voerder M. de Laat met grote zorg en deskundigheid uitgevoerd. Vele onderdelen van de attiek van de voorgevel van het raadhuis, zoals vazen, imposten en paneelversieringen, behoeften herstel of vernieuwing. De beeldhouwer G. Kemperman uit Bergen op Zoom maakte een nieuwe vaas, een nieuwe sluitsteen met „kuif” en een nieuw paneel met schelpmotieven. De steenhouwer W. van Bokhoven uit Haarsteeg herstelde en restaureerde de vele hardsteen lijstwerken c.a. van raam- en deuromlijstingen enz. en leverde een belangrijke bijdrage tot de restauratie van het bordes met bordestrappen, frontons, frontonlijstingen enz. De firma Siemerink uit Geertruidenberg nam het herstel van de gesmeed ijzeren balustrade van bordes en bordestrappen, alsook van het balkonhek voor haar rekening. De schildersfirma W. en A. de Bont uit Nieuwkuyk, verzorgde het schilderwerk van het gehele complex, terwijl J. Vink uit St. Michielsgestel de stucadoorwerken verrichtte.

De frescoschilderingen, reeds eerder aangetroffen in de westelijke voorkamer van pand Markt no 34 en daterend uit het midden van de 16e eeuw, werden op bekwame en kunstzinnige wijze geconserveerd door W. Haakma Wagenaar uit Amsterdam. De elektrische installatie voerde de Fa. F. Verschuren en Zn. te Waspik uit. De centrale verwarming werd aangebracht door de Fa. G. van Halderen te Oosterhout. De uitvoering van het project vereiste voortdurend en intensief overleg met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. Vooral in het laatste stadium, zoals de afwerking enz. bleek een vruchtbare samenwerking met de architect W. Kramer van voornoemde Rijksdienst van het hoogste belang. Zijn enthousiasme en kennis hebben in belangrijke mate bijgedragen tot het bereiken van het gestelde doel.

Het vooronderzoek en het dagelijkse toezicht van de restauratie berustten in de bekwame handen van de opzichter M. van den Heuvel uit Vught tot aan diens pensioengerechtigde leeftijd eind juli 1965.

Omtrent de bouwgeschiedenis van het raadhuis moge verwezen worden naar: H. Janse Geertruidenberg, Raadhuis in Nieuws-bulletin van de Kon. Ned. Oudheidkundige Bond, XVII (1964) pag. 33, 34 e.v.

Het stadhuis van Geertruidenberg door G. J. Rehm, in dit jaarboek pag. 79—109.

Toelichting op het restauratieplan.

Uit het vorenstaande is reeds gebleken, dat de omvang die het raadhuis door deze restauratie verkreeg, is ontstaan door bij het eigenlijke en oorspronkelijke raadhuis te betrekken: aan de oostzijde de panden Markt no 32 en 34, met de daartussen gelegen „H. Geest Stege” en aan de westzijde het pand Markt no 38.

Op de afbeeldingen 31 en 32 is de planindeling weergegeven van de betreffende panden, zoals deze waren vóór met de restauratie een aanvang werd gemaakt. Uit de structurele opzet van deze panden blijkt duidelijk de betrekkelijk geringe breedte der gevels en afstand der bouwmuren t.o.v. een grotere ontwikkeling in de diepte der bouwpercelen. De z.g. „H. Geest Stege”, ligt als een zelfstandig element tussen het raadhuis en het westelijk deel van pand Markt 34 en was in feite bij geen der naast gelegen gebouwen betrokken. De historische verklaring hiervan is gegeven in het vorenstaand artikel van G. J. Rehm. Voorts lag de vloer van de bel-etage van het raadhuis ongeveer 2 m¹ boven straatniveau, terwijl de begane grondvloeren van de overige panden alle ongeveer wél op straatniveau waren gelegen, behoudens de keuken en de achterkamer van het westelijk gedeelte van pand Markt 34, die ± 65 cm boven straatniveau lagen. Voorts zal het duidelijk zijn, dat de diverse hoogteliggingen van de verdiepingvloeren der verschillende panden op geen enkele wijze met elkaar corresponderden. Bovendien waren in pand Markt 34 op de verdieping onderling nog enige niveaoverschillen. Teneinde dit probleem op de minst ingrijpende wijze op te lossen, is op de plaats van de voormalige keuken in pand no 34 een centraal trappenhuis geprojecteerd, waardoor het mogelijk werd het aantal niveaoverschillen te reduceren. Daarnaast werd de „H. Geest Stege” in het complex opgenomen, zodat het verkeer van uit en in het oorspronkelijke raadhuis naar de nevenruimten en de verschillende verdiepingen op geleidelijke wijze kan plaats vinden. Uiteraard bleef het oorspronkelijke raadhuis bestemd voor de „representatieve” ruimten als officiële hal-entree (zie afb. 26), trouwzaal op de bel-etage (zie afb. 28 bij het artikel van G. J. Rehm), raadzaal en burgerzaal op de verdieping (zie foto afb. 29). De werkruimten konden ondergebracht worden in de neven-

panden, n.l. aan de oostzijde de secretarie c.a. o.a. met ingang en hal voor het publiek (afb. 35 en 38), aan de westzijde het bureau gemeentewerken e.d. Dit alles kon bereikt worden met behoud van de structuur in de diepte der percelen en met behoud c.q. restauratie van enige bestaande dwarsmuren. Aan de westzijde heeft pand 38 een eigen zelfstandig trappenhuis gekregen, waardoor het mogelijk is vanuit de hal-entree en de burgerzaal de verschillende verdiepingen van dit deel te bereiken. Pand 38 heeft een begane grond met 2 verdiepingen, het raadhuis een bel-etage met één verdieping en de panden 32 en 34 een begane grond met één verdieping. Door e.e.a. werd het mogelijk de structuur van de vier panden en „de Steeg” onaangetast te laten, waarbij dwars op de dieptestructuur een sterk vereenvoudigde indeling kon worden bereikt (Zie afb. 33 en 34). Achter de trouwzaal is een nieuw terras aangebouwd, zodat men vanuit de trouwzaal via het op lager niveau gelegen vernieuwde terras achter de Commissiekamer kan afdalen naar de tuin. (afb. 39) Onder het eerstgenoemde terras kan men via een reeds aanwezige toegangsdeur het achterste gedeelte van de kelder onder het raadhuis bereiken. Deze deur en een getralied venster wijzen erop, dat dit gedeelte van de kelder in het verleden dienst heeft gedaan als „gevang”. Thans is hier de Centrale Verwarming geplaatst.

Aan de voor- of marktzijde is de kelder onder het raadhuis toegankelijk via een reeds aanwezige toegang onder het trapbordes. Vanuit de kelder onder het raadhuis en de kelder onder het westelijk deel van pand 34 zijn nieuwe doorgangen gemaakt naar het uitgegraven voorste gedeelte van de H. Geest Stege (zie foto afb. 37), zodat deze beide kelders bereikbaar zijn geworden vanaf de centrale traphal en o.a. rechtstreeks vanaf de archivariskamer. De kelder onder het westelijk deel van pand 34 is tot archiefbewaarlokaal ingericht. De gevelindelingen konden gedeeltelijk gehandhaafd, gedeeltelijk aangepast worden aan de bestaande gegevens. Uitgaande van de indeling van de voorgevel van het raadhuis zijn ramen en terrasdeuren in hoofdzaak in een empire stijl gehouden, uitgezonderd de ramen van de raadzaal in de achtergevel, die een zodanige sterke binding met het gotische karakter van het interieur (gotisch jukken-stelsel) vertoonden, dat hiervoor gezocht is naar een tussenform. De natuurstenen attiek van de voorgevel van het raadhuis met het

35. Het gerestaureerde stadhuis, voorgevel.

Foto: W. A. Weisfelt, Heusden.

36. Burgemeesterskamer, 1969.

Foto: W. A. Weisfelt, Heusden.

37. Trap ter plaatse van de H. Geeststege.

Foto: W. A. Weisfelt, Heusden.

38. Ingang hal - publiek.

Foto: W. A. Weisfelt, Heusden.

39. Het gerestaureerde stadhuis, achtergevel.

Foto: W. A. Weisfelt, Heusden.

natuurstenen beeld van „Vrouwe Justitia” was reeds eerder met het oog op instortingsgevaar verwijderd en tijdelijk in de Stedelijke Oudheidkamer opgeslagen. Dit was ook met het houten klokkentorentje en de daarop geplaatste koperen windvaan het geval. Beide zijn na grondige restauratie en reconstructie teruggebracht op de oorspronkelijke plaats en vormen opnieuw een waardevolle bekroning van de voorgevel en het gebouw. (zie afb. 24—25, voorgevel raadhuis vóór de restauratie en afb. 35, voorgevel van het totale complex na de restauratie).

Tijdens het vooronderzoek en de restauratie zijn diverse historische bouwfragmenten en constructieve details ontdekt, welke veelal bepalend waren voor de te volgen methode bij de restauratiewerkzaamheden. Met name zijn hiervoor te noemen restanten van gotische jukkenstelsels met moerbalken, sleutelstukken, korbeels en muurstijlen. Deze zijn weer in het zicht en teruggebracht in het raadhuis, in de hal-entree en (verhoogd) in de nieuwe raadzaal, in pand no. 34 (westelijk gedeelte) op de begane grond in de Commissiekamer. Hier bleek echter, dat tussen de jukkenstelsels later moerbalken met sleutelstukken zijn aangebracht. Men treft hier dus a.h.w. aan een alternerend jukkenstelsel met moerbalken, sleutelstukken, korbeels, muurstijlen en moerbalken met alleen sleutelstukken. In de daarboven gelegen kamer van de Burgemeester zijn moerbalken met alleen sleutelstukken aangetroffen. In de burgerzaal was een 18e eeuws gestucadoord plafond aanwezig, ingedeeld in velden d.m.v. lage, brede moerbalken. Met handhaving van de hoogte der ruimte zijn de houten moerbalken ontdaan van het stucwerk en geschilderd, de gestucadoorde velden zijn vervangen door een houten plafond, dat vervolgens geschilderd is. In de kamers van de secretaris en het college van B en W zijn de gestucadoorde plafonds vervallen en zijn de oorspronkelijke moerbalken en kinderbinten weer zichtbaar gemaakt en geschilderd in de alhier gevonden originele kleuren. Het aanwezige gestucadoorde ornament in een zwaar gehavend veld van het plafond van de kamer van de secretaris, voorstellend een duif, is na herstel, geplaatst in het plafond in „de H. Geest Stege” op de verdieping, t.p.v. de doorgang van de traphal naar de Burgerzaal.

De 17e eeuwse schouw, welke afkomstig was uit het pand no 34, doch was opgesteld in de hal van het raadhuis, hoewel zonder aansluiting op een rookkanaal, is thans geplaatst in de kamer van de Burge-meester. (zie afb. 36 bij het artikel van G. J. Rehm)

In het eerder vermelde artikel van H. Janse zijn de diverse gevonden bouwfragmenten uitvoerig behandeld, zodat hiervoor naar diens opstel verwezen kan worden. Niet onvermeld mag nog blijven de vondst tijdens het vooronderzoek in het oostelijk gedeelte van pand 34. Op 4 oktober 1962 werd tijdens graafwerk onder de trap een gemetseld keldertje ontdekt, waarin een dubbelwandige ijzeren geldkist, verankerd in de gemetselde kelderbodem. De plaats daarvan is op afb. 31 met het merk „A” aangegeven. Bij opening van de kist, wat geen moeite opleverde, daar de deksel bij aanraking volkomen verroest bleek te zijn, bleek de inhoud slechts een hoopje roeststof te zijn. Hoewel de kist met grote zorg is uitgebroken, was herstel niet meer mogelijk en kon van behoud geen sprake zijn.

Bij het vorderen der werkzaamheden ter plaatse werd nadien onder de vloer van hetzelfde vertrek nabij de tegenoverliggende muur (zie afb. 31, merk „B”) opnieuw een dergelijke ijzeren geldkist gevonden, eveneens verankerd in onderliggend metselwerk. Ook deze kist was leeg, maar verkeerde in betere staat. Na schoongemaakt en opgeknapt te zijn, heeft dit exemplaar thans een plaats gekregen in de hal-entree van het raadhuis. Het oorspronkelijk aanwezige meubilair binnen de voormalige vierschaar bestaande uit een hoefijzervormige tafel met getorste poten, vijftien stuks Queen Anne stoelen en drie armstoelen zijn na restauratie en het bijmaken van twee stuks armstoelen geplaatst in de nieuwe raadzaal. Deze werkzaamheden werden verricht door Fa. J. Heessels te St. Michielgestel. De hier noodzakelijke uitbreiding met rechthoekige tafels is tot stand gebracht door het bijmaken van tafels volgens hetzelfde grondprincipe van de hoefijzervormige tafel, doch in sterk vereenvoudigde vormgeving. Binnen de vierschaar, in de trouwzaal, is een nieuw gemaakte Queen Anne tafel geplaatst met drie Queen Anne stoelen. Langs de binnenzijde van de balie zijn een aantal banken en zeteltjes geplaatst als zitgelegenheid voor het gevolg van het bruidspaar. De in de burger-

zaal geplaatste bolpoottafel was reeds aanwezig. In de kamer van de Burgemeester heeft een reeds aanwezige z.g. „geldtafel” een plaats gekregen. Het overige meubilair in het representatieve gedeelte is ofwel in bruikleen afgestaan ofwel aangevuld uit andere bronnen. In de werkruimten zijn stalen kantoormeubelen toegepast.